

אגג מלך עמלק¹

הפרקים:

א. נזדמנה לו שפחה

ב. הפך עצמו לבהמה

א. נזדמנה לו שפחה

בשמואל א טו ט: ויחמוד שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר ... ולא אבו החרימם. ובמסכת מגילה (דף יב סע"ב - יג רע"א): כנסת ישראל אמרה: ... ומה שילם לי ימיני, דלא קטליה שאול לאגג, דאיתיליד מיניה המן, דמצער לישראל. ובכתב-יד מינכן הנוסח: שאלמלא קטליה שאול לאגג, לא הוה מתיליד המן (עי' דקדוקי סופרים למגילה, עמ' 54, הערה ד).

ויש שהביאו אגדה, שנזדמנה לאגג שפחה, באותו הלילה שהחיהו שאול, ובא אליה ונתעברה, וממנה יצא המן. אגדה זו מצאנו בספריהם של ששה חכמים, מהמאה השלישית לאלף זה, ואילך.

א. ר' צמח ב"ר שלמה דוראן [נכדו של רשב"ץ], בפירושו לשירו של ר' יצחק גיא את הפותח: יום פוריא יומא דגן (נדפס בתפארת ישראל, לבנו ר' שלמה דוראן, ויניציאה [שנא?], דף קצט ע"ב): וכמו שדרשו ג"כ ז"ל, שכאשר הביאו (שאול לאגג) ונתנו בבית הסוהר, בא על שפחה אחת ונתעברה ממנו, ומאותו עֶבּוּר היה המן בעולם.

ב. ר' שלמה אלקבץ, בפירושו לאסתר, שחתמו בשנת רפט: הלא זה עון אביה שאול, כי לא הביא אגג מלך עמלק חי להחיותו, רק להמיתו בקרב כל ישראל, ובין זה לזה היה מה שהיה שהניח זרע תחתיו. לכן דרש אבא מארי זלה"ה סמיכות לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה [דברים כה יד], זכור את אשר עשה לך עמלק [פסוק יז], מדאמרינן

1. חלק מהדברים כבר נדפסו במאמרי 'הערות למחזור לימים הנוראים', שנתפרסם בקובץ בית אהרן וישראל, גליון לו (אב-אלול תשנא), עמ' קכד-קכו. מאמר זה היה לעיני כמה חכמים ששאבו ממנו מלוא חפניהם בלא להזכיר את מקורם, ונמנעו מהבאת גאולה לעולם.

בגמרא [בבא בתרא פט ע"ב]: אמר רב יהודה אמר רב, אסור לו לאדם שישחא מדה חסרה או יתרה בביתו, שמא יבא הדבר לידי תקלה. ולכן סמך דבר עמלק, כי על שהשחא אותו שאול, היה מה שהיה (מנות הלוי לאסתר ה ד, ויניציאה שמה; במהדורות למברג תרעא, קנג ע"ב; במהדורות ירושלים תשנז, דף רעט סע"ב; במהדורות ברוקלין תשנז, חלק שני, עמ' צח-צט).

ג. ר' משה אלשיך [רצ"ז-שנ"ג], בפירושו משאת משה לאסתר ב ה (ויניציאה שסא; במהדורות ירושלים תשנז, דף תה ע"ב): סיבה ראשונה שאול בחר ה'. כי לולא הוא הותיר את אגג מלך עמלק חי לילה אחת כמעט כסדום היו להאביד שריד, אך בלילה ההוא כאשר שכב שם, נזדמנה לו שפחה ויבא אליה ותהר לו ותלד את אבי אבות המן הרע ההוא. נמצאת המכשלה הזאת תחת יד שאול, כי הוא היסב ביאת המן לעולם².

וכן כתב בפירושו מראות הצובאות לספר שמואל (א פרק טו): א. כך עתה התאמץ (שרו של עמלק) בכל עוז להחטיא את שאול ולהשאיר את אגג בלילה ההוא להזדווג עם שפחה, להביא לעולם מי שיוליד את המן, ושלא יותש כחו, כי אם שאדרכה יתאמץ - - - (ויניציאה שסג-שסז, דף ל ע"א). ב. ואמר לו (אגג לשמואל): אל תתמה כי הנני בא מעצמי למות, כי הנה אכן סר מר המות [שמואל א טו לב]. ויהיה במה שאמרו ז"ל, כי אותו הלילה נזדווגה לו שפחה, ובא עליה ונתעברה ממי שמזרעו יצא המן המאבד את היהודים. ועל כן אמר: אכן אחר שכבר הזרעתי זרע שיעשה נקמות לו, סר מר המות הזה (דף ל ע"ג).

ובפירושו רוממות אל לתהלים, כב כג (ויניציאה שסה; במהדורות ווילנא תרסג, דף כט סע"ב): כי אמר (מרדכי), הלא הוא יתברך לא יעזוב את בניו להשמידם, וירחמם, אך את (אסתר) ובית אביך, על עון שגרם אביכם הזקן, שאול המלך ע"ה, רעת המן.

2. ר"מ אלשיך מזכיר את הענין פעמים נוספות בפירושו משאת משה: א. - - - אולי בהצטער על עון בית אביה, שגרם ביאת המן לעולם, על אשר השאיר את אגג לילה אחת, יקחהו אופל, לשכב את אשה להוליד המוליד את המן, המאכילנו לחם אונים להאבידנו (לאסתר ב יא, דף תיא ע"ב). ב. סבה ראשונה שאול המלך, כי אילו הרג את אגג במלחמת עמלק לא בא המן לעולם, כמו שאמרו ז"ל, כי בין לילה היה, ובין לילה שכב את אשה והטיל בה זוהמא ויצא העגל ההוא, מן הזרע אשר נתן לו מן האשה ההיא, והוא המן אשר החטיא את ישראל בסעודה ההיא והביא את ישראל כולו להשמיד להרוג ולאבד (לאסתר ד ז, דף תמא ע"א). ג. כי קולר רעת המן היה תלוי על צואר שאול אבי אביה, שהשאיר את אגג לילה אחת והטיל זוהמא בשפחה, אשר יצא משם המן (לאסתר ח ו, דף תפא ע"ב).

בהשאירו את אגג חי לילה אחד, שהטיל בשפחה זוהמת זרע שיצא ממנו המן, על כן תאבדו, כי העון עודנו על זרעו.

ד. ר' **חיים ויטל** [שג-99]: א. והנה לשאול המלך, צוה הש"י להכרית זרעו של עמלק, והוא הביא עמו מלך אגג חי ... **אמרו רז"ל**: כי בלילה ההוא הביאו לו שפחה אחת בבית האסורים ונתעברה הימנו, ויצא ממנו המן - - - (פרי עץ חיים, שער הפורים, פרק ו, 'דרוש למהרח"ו ז"ל', דובראווניא תקסד, דף קיב ע"ג). ב. גם אמר אוי [במדבר כד כג], כי יבא לישראל צרות רבות לאותם שיחיו אחר ששמואל ישסף את אגג, כי אז שכב עם שפחתו ונולד אחר כך ממנו בן, וממנו נולד המן הרשע שהציר לישראל והגיעם לשערי מות (שער הפסוקים, לתהלים צב יג, ירושלים תרעב, דף נ ע"א).

ה. ר' **שמואל ב"ר אברהם לניאדו**, בפירושו כלי יקר לשמואל א טו לב, ויניציאה שסג-שסד, דף רב ע"א: **שאמרו הראשונים** ז"ל, שבכוכב זה המעט שעכבו מהרוג את אגג הרשע נתעברה שפחה כו' מאגג, וממנה יצא המן בן המדתא האגגי צורר היהודים. ושעל כן אמר אכן סר מר המות. רוצה לומר, הוסר ממני מרירות המות, מאחר שמחלצי יצא מי שינקום נקמתי. ובדבריהם אלו נבין אומרו וילך אליו אגג מעדנות, שהלך מהלך עדון, כי גבה לבו שכבר יצא ממנו מי שיקום נקמתו, ובזה סר מר המות גם כן³.

ו. ר' **יאשיהו פינטו** [שכה-תח], בדרשותיו על התורה: שהב"ה הקפיד על השעות שהניח לאגג חי. אעפ"י שסוף סוף ימיתו, מכל מקום, על עיכוב שעות נענש, לפי שאותה הלילה בא אגג על שפחה אחת ונתעברה הימנו ויצא מזרעו המן - - - וכן תמצא כתוב למעלה: ויזעק אל ה' כל הלילה [שמואל א טו יא], שהענין הוא, שהיה מתפלל שמואל לפני הב"ה שלא יצליח אגג אותה הלילה להשאיר פרי אחריו. וגרם העון והצליח מעשה שטן, שנתעברה אותה שפחה באותה הלילה - - - וילך אליו אגג מעדנות [שם פסוק לב]. הלך כמתעדן, אע"פ שהיה הולך למות. ויאמר אגג: תדעו למה אני מתעדן, לפי שכבר השארתי שורש פורה ראש ולענה, באותו הליל, בעיבורה של אותה שפחה, וכיון שכן, אכן סר מר המות, לא נשאר לי מרירות (כסף מזוקק, דרוש ב לפרשת תרומה, ויניציאה שפח, דף פה ע"א-ע"ב).

3. וקודם לכן (לפסוק ח, דף קצז ע"ד) הוא כותב: כוונת הפסוק להאשימו (את שאול) על העמדתו, שהעמידו חי ולא הרגו תכף ומיד, כי נמשכה מזה תקלה גדולה שנתעברה ממנו השפחה, ונולד מאותה ה(מ)שפחה המן האגגי.

בנוסף להם הזכירו את הענין רבים מרבותינו האחרונים, כמו: ר' יהונתן איבשיץ [תנ"ד-תקכ"ד]⁴, ר' חיים אבן-עטר [תנו-תקנ"ג]⁵, ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב [תקמה-תר"א]⁶, ור' יוסף חיים מבבל [תקצד-תרס"ט]⁷. ועוד.

ואולם נראה, שכבר נרמזו הדברים בפיוטו של ר' יוספיה גר צדק, המתחיל יום שקם שבט, בו נאמר: סיבה היתה מאז במולכו בן קיש, ויך מחנה ראשית גוים ויחמול. עד שאר שורש בסנה, אבות אכלו בוטר תמול ותקחינה שיני בניהם אחריהם עת חומסיי⁸. ונתבארו דבריו בפירוש קדום שנכלל במחזור ויטרי, סימן רמט, נירנברג תרפ"ג, עמ' 215: סיבה היתה. כי על ידי סיבת שאול קם המן לישראל להיות שטן ... ומספר ובא, כי סיבת לידת המן על ידי שהמלך שאול בן קיש - ויך מחנה עמלק ... וכתיב ויחמול שאול על

4. יערות דבש, ח"א, דרוש ח, קארלסרוה תקל"ט; במהדורת ירושלים תשמ"ח, דף קצה ע"ב: שאול הכרית כל זרע עמלק, מאיש ועד אשה, ולא נשאר רק אגג, והוא בלילה בא על אשה, והקים זרע, אשר משורש נחש יצא צפע המן האגגי. ואם כן, המן מצד אביו היה מזרע עמלק ועשו, ומצד אמו היה משארי עמים.

ונשנו הדברים בספרו אהבת יהונתן, פרשת זכור, המבורג תקנ"ו; במהדורת ווארשא תרל"ה, דף לג ע"ב: ויאמר אגג, אכן סר מר המות. נראה לומר, לפי הידוע, דבאותו הלילה בא אגג על שפחתו ונתעברה ממנו. וזהו היה שורש המן. ולכך אמר אכן סר מר המות, הרצון, דמרירת המות כבר סרה ממני, כי ישאר שורש אחרי.

5. אור החיים לבמדבר כד ז: וטעם שכינה התחלת מלכותו מאגג, להעיר סיבת הדבר שהיה מצד אגג. פירוש, שהניחו שאול חי ולא הרגו. כאמרם ז"ל, שבאותה הלילה השריץ אגג זרע עמלק, וזה סיבה לעקירת מלכות שאול ולרומם מלכות בית דוד.

6. בני יששכר, מאמרי חודש אדר, מאמר ו [מגילה נקראת], סימן ט, זאלקוא תרי; במהדורת ניו-יורק תש"ו, דף קיד ע"ד: דכבר ידוע מרז"ל, שלא נשאר לאגג זרע מרעים, רק באותה הלילה שהיה בבית האסורים אצל שאול השריץ צחנתו בשפחה, ואם כן זרע הטמא הוא עבד ואינו ראוי להיות שר ומושל - - -

7. בן יהוידע ליומא כב ע"ב, ירושלם תרנ"ט, דף מח ע"ב: דחטא דוד המלך, ע"ה, היה לשעתו, שלא עשה פרי. אך של שאול עשה פרי, כי מחמת שלא הרג את אגג מיד במקומו, נולד המן. שבא אגג על השפחה ויצא המן ממנה - - - עכ"ל. והנוסח המלא, להלן, בסוף הערך.

8. הפיוט נדפס בספרו של שמואל דוד לוצאטו, ט"ל אורות, פרמישלא תרמ"א, עמ' 41. וקודם לכן בנרס חמד, מחברת רביעית (פראג תקצ"ט), עמ' 26, ולאחר מכן במחזור ויטרי, סימן רמט, נירנברג תרפ"ג, עמ' 217, משם הבאתיו. וראה: ישראל דודזון, אוצר השירה והפיוט, כרך שני, י' 1951.

אגג. עוד שאר שורש בסנה, כמו והסנה איננו אוכל. ונשאר בו שורש, שלא נהרג אגג מיד, ויצא ממנו המן שהיה מיצר לישראל.

ושמא זו כונת הפיטן בפיוטו זכור איש אשר הגיע, בו נאמר: זְכוּר נְגִיד לְחֻמְלוֹ הַסָּפִים / סָר מְמִלְכָה מִבֵּין נְסִיכִים / עוֹלָל הַנוֹתָר עֵמֶד לְשָׁפִים (קרובות לפרשת זכור, סדר עבודת ישראל, לר' יצחק בן אריה יוסף דוב, רדלהים תרכח; ד"צ: הוצאת שוקן, תרצו, עמ' 668).

ראה גם פיוט אשר הניא, מזמן הגאונים: המן הודיע איבת אבותיו ... ולא זכר רחמי שאול, כי בחמלתו על אגג נולד אויב. ובפירוש עץ יוסף (לר' חנוך זונדל מביאליסטוק, בתוך סדור אוצר התפלות, ניו-יורק תשנ, עמ' 52): שמתוך חמלה שחמל על אגג והניח אותו בחיים לילה אחד, בא על השפחה באותו לילה, ונולד מזה האויב המן. ולאו דוקא שנולד המן מביאה זו, אלא ר"ל מאותה התולדה.

וקדם לכולם ר' אלעזר הקליר, שבפיוטו יִזְכֹּר אִיבָה לְשָׁכְנִי, לפרשת זכור, טור 62, הוא אומר על אגג: וזינה בשפחתו והולידה צפע המחלק (נרפס בספר בתודה ושיר שבעתות לארבע הפרשיות לרבי אלעזר בירבי קליר, יוצאות לאור עם מבוא, פירוש ושינויי נוסח בידי שולמית אליצור, פיוט ו, ירושלים תשנא, עמ' 72). ובביאור: ובאותו לילה שבו אגג לא נהרג - בא על שפחתו ומשם נולד המן. ולא מצאתי אגדה מפורסמת זו במקורות קדומים, אך ברי שהיתה ידועה לקלירי.

השוה גם דבריו בקרובה לפורים, ויאהב אומן: הַמֶּלֶךְ בְּכֵס יְהִי חָק לְזֶרַע כֹּה יִהְיֶה / בְּקָמִים כָּל נֶשֶׁם לֹא תַחֲיֶה / בְּנִי בְכוֹרֹת⁹ חַל דְּבַר אֶחָיָה / בְּקוֹץ¹⁰ אֲשֶׁר נִכְמַר וַיַּחֲיֶה / בְּכֹ צָפְעוֹ¹¹ צָץ לְצַדִּים שְׁיִהְיֶה (ר' יצחק בן, סדר עבודת ישראל, רדלהיים תרכח, עמ' 674)¹².

ב. הפך עצמו לבהמה

במקורותינו ישנה גם אגדה קדומה על אגג, שהפך עצמו לשור ואשתו לפרה, והיא כבר נרמזה בקרובה שבתי וראה, לראש השנה, מאת ר' שמעון בר' יצחק [בערך

9. = שאול המלך.

10. = אגג.

11. = המן.

12. אמנם במקומות אחרים אין הקלירי מזכיר את הענין, פרט לכך שהמן היה מצאצאיו של אגג. בפיוט תמימים כדשו, הוא אומר: קָצִין מְכֻמָּר [=אגג] ... צָפַע [=המן] מִנֵּה חָשׁ / מְשֻׁרָשׁ נָחַשׁ (סדר עבודת ישראל, עמ' 678). ובפיוטו אספרה אל חק, כיצא בזה: בְּקוֹם עוֹלִי צָפַע [=המן] / מְשֻׁרָשׁ אָפַע [=אגג] (שם, עמ' 681).